

"מבוא לתולדות המלחמה" מאת סטיוארט כהן – ביקורת ספר – תא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל

תא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל, ראש תחום מחקר במרכז דדו.

מלחמת התקומה ("חרבות ברזל") פרצה במפתיע ב-7 באוקטובר 2023 ונמשכה יותר משנתיים. ריבוי זירותיה, אורכה, האתגרים שהיא הציבה בתחומים המבצעיים, האנושיים והמשאביים והיבטים נוספים, מעלים סוגיות תפיסיות, ארגוניות ותהליכיות בתחומי ביטחון לאומי, כלכלת ביטחון לאומי, יחסי צבא-חברה, מודיעין, הפעלת אש מערכתית, תמרון והגנת העורף. המלחמה הביאה לקיצוניות אתגרים של אורך נשימה בכוח אדם, בחימושים, בחלפים, באמל"ח ועוד. היבט מרכזי בניהולה של כל מלחמה הוא הממד האנושי, על אחת כמה וכמה במלחמת התקומה שעוררה, ולעיתים הביאה לקיצוניות, סוגיות הנוגעות בתפר שבין הצבאי לאישי לחברתי – חלקן חדשות, חלקן ותיקות, וחלקן מעוררות לתחייה דיונים שנראה היה שנשכחו. מזווית המבט של הממד האנושי, המלחמה ייחודית בכמה תחומים: היא פרצה על רקע שסעים חברתיים ניכרים, ואלו ליוו אותה במהלכה; מצב החירום הלאומי והתמשכות המלחמה הביאו להפעלה רחבה מאוד של אנשי ונשות מילואים לאחר שנים שבהן הופעל המערך באופן מוגבל, להארכת שירות של סדירים, להחזרה לשירות של אנשי מילואים שהוצאו לפטור, לשחיקה של מערך הקבע; המלחמה כללה אתגרים רבים בתחומי אתיקה צבאית, לגיטימציה פנימית וחינוכית, ועוד.

לאור כך, ספרו החדש של פרופסור אמריטוס סטיוארט כהן "מבוא לתולדות המלחמה" (2025), שני כרכים, 1100 עמודים, למד"א – הוצאת האוניברסיטה הפתוחה), המתמקד במומחיותו של כהן – הממד האנושי במלחמה, הוא תרומה חשובה לקציני צה"ל ולכלל הציבור המתעניין בתופעה האנושית-חברתית, הדומיננטית כל כך בהווה הישראלית.

קצרה היריעה מלתאר את כל תכני הספר, העוסק בתופעת המלחמה מההיסטוריה העתיקה (הכתובה, ולעיתים לפני כן), ועד (כולל) מלחמת התקומה, ולכן אנסה להציג את הפרקים העיקריים תוך מיקוד בשערים העוסקים בתיאור כללי ובהיבטים אנושיים, ארגוניים ואתיים של המלחמה (שערים 1, 2, 5, 6, 7, 9), שבהם טמונה להבנתי עיקר תרומתו של הספר.

שער 1 – תעלומת המלחמה – עוסק בשאלות, כמו סוגי מיליטריזם, סיבות לעובדה שבני אדם נלחמים, ושלוש שכבות היסטוריות בדרך שבה האנושות לומדת ומבינה את המלחמה – שכבה נרטיבית-סיפורית, שכבת ההיסטוריה (המחקרית-ביקורתית) הצבאית המודרנית, ושכבת ההיסטוריה העכשווית, הכוללת השפעות של מהפכת המידע, הפמיניזם והקונסטרקטיביזם על תיאור תופעת המלחמה ועל מחקרה.

שער 2 – סוגי מלחמות – מתבסס על החלוקה המוכרת של מלחמות קונבנציונאליות, מלחמות "זעירות" – טרור וגרילה, ומלחמה גרעינית טוטאלית, תוך ניתוח השוואתי המתמקד בהיבטים חברתיים-ארגוניים, כמו רמת האלימות המופעלת, המידה שבה פעילות הלחימה מאורגנת ומתוכננת, מידת המעורבות במלחמה של החלק הלא-לוחם של החברה, ועוד.

שער 5 – תרבויות של מלחמה – עוסק בסוגיות, כמו דרכי לחימה לאומיות, השפעת סוג המשטר על דרכי לחימה של המדינה, תרבות אסטרטגית של צבאות, האם הן חד-לאומיות או ניתן לאפיינן כגישות רב-לאומיות (תחת תאוריות ממדע המדינה, כמו "התנגשות הציוויליזציות" של הנטינגטון, ותהליכי שינוי בתרבות המלחמה של עמים. דוגמה אחת – העם היהודי – מעם לוחם בתקופות עתיקות – לעם נטול מורשת מלחמתית בגלות הארוכה, ובחזרה למיליטריזם הצבאי של ימינו).

שער 6 – צבאות – כולל ניתוח של סוגי המשרתים בצבא – "אנשי מלחמה", מגויסים בכפייה (עבדים לוחמים), חיילים אידאולוגיים (בצבאות לאום), ושכירי חרב; שיבוץ חיילים בצבאות – גישות שונות בהקשר שילוב פרטים מחלקים שונים בחברה ביחידה אחת, ביחס ליחידות הומוגניות מבוססות מוצא גאוגרפי, גזע ומגדר, תוך דיון המוכר לקורא הישראלי בשירות הצבאי כ"כור היתוך".

שער 7 – המדינה והמלחמה – דיון ביקורתי בגישת צ'רלס טילי, לפיה "המלחמה יצרה את המדינה, והמדינה יצרה את המלחמה", תוך עיסוק בהיווצרות המדינה הצבאית-פיסקאלית, ובהשפעת תאגידיים מדינתיים על היחס בין המדינה וצבאה; סוגי היחס בין מדינה לצבא – בין דחייה למיליטריזם, והנושא המורכב של יחסי דרג צבאי-דרג מדיני, תוך בחינה ביקורתית של מודל הפיקוח האובייקטיבי של הנטינגטון.

שער 9 – אלימות במלחמה והגבלתה – עוסק בסיווג פשעי מלחמה, בניסיונות להטיל מגבלות על התנהגות פושעת במלחמה באמצעות מנגנונים דתיים, ארגונים צבאיים, ומנגנונים משפטיים בין לאומיים.

הקורא, יזהה בכל אחד מהנושאים בשערים אלו, סוגיות שעלו לדיון במהלך מלחמת התקומה וילוו אותנו להמשך. הרקע רחב היריעה וריבוי השימוש במקרי מבחן היסטוריים, עשוי לשמש את צה"ל ואת מערכת הביטחון שכשהם מנסים לתת מענה לאתגרים שהתפתחו בתחומים אלו.

השער העוסק במלחמה בים (4), כולל הצגה ודיון בסוגי ציים – צי משמר, הפעלת עוצמה מן הים באמצעות צי קרבי, בצורות מרכזיות של "הצי כתותח נייד", "הצי כאמצעי שינוע" ו"מבצעים אמפיביים" ועוד. זהו שער מלמד וחשוב לקורא הישראלי, שלרוב ממוקד בלוחמת יבשה ואוויר.

כקורא מומחה יחסית, נהנית להרחיב את ידיעותיי גם במלחמות שהכרתי באופן כללי ביותר (טרורם התקופה המודרנית באירופה), ובמלחמות בהודו (לדוגמה).

ישנן שתי בעיות שאני מזהה בספר. ראשית, סדר השערים יוצר לעיתים קיטועים בקריאה. הקיטוע בנושא הלחימה ביבשה בין שער 3 (תולדות הלחימה ביבשה – הגנה והתקפה) המסתיים במלחמת העולם הראשונה, וממשיך בעיקר בשער 10 (טרנספורמציה של המלחמה), מקשה על רצף הקריאה של הקורא הסביר. כדי להקל על רצף זה, ומתוך הבנה כי יש יתרונות וחסרונות לארגון אחר אפשרי,

רצוי היה לציין בסוף פרק 3, כי המשך הדיון בנושא זה יהיה בפרק 10, ולכותרתו של פרק 10 כדאי היה להוסיף "[...] מאז ראשית המאה ה-20". כמו כן, גם ההפרדה בין שער 8 (הסיבות לניצחון ותבוסה) לשער 10 (טרנספורמציה של המלחמה), בהכנסת שער 9 (אלימות במלחמה והגבלתה) ביניהם, קוטע בעיניי במידה מסוימת את רצף הקריאה.

שנית, מבחינה תוכנית, כהן ממעיט בשער 8 (הסיבות לניצחון ותבוסה) בתרומת המודיעין לתחומים שאינם תמיכת קבלת ההחלטות של המפקד, כמו מודיעין למטרות, תקיפת מערכות המחשבים של האויב וכדומה, וכן ממעיט בתרומת מערכות השו"ב שהן מעבר לתקשורת בין דרגי פיקוד – מערכות שו"ב לקישור בין גורמי מודיעין למערכי אש, ומערכות לניהול לחימה ברמה הטקטית. הדגש הברור שכהן נותן בפרק 8 למרכיב האנושי כסיבה לניצחון או לתבוסה – המפקד והלוחם, חשוב ומלמד, אך ממעיט מדי בחשיבות תורת הלחימה, אמצעי הלחימה וארגון היחידות. בפרק 10 (טרנספורמציה של המלחמה) בקושי מתואר השינוי שעשתה התפתחות יכולת התקיפה המדויקת מהיבשה ומהאוויר, בדגש על יכולת התקיפה המערכתית באמצעות חימוש מונחה GPS, על דפוסי לחימה עכשוויים. הכותרת של פרק 3 בשער 10 "מהפכת הסייבר והשלכותיה על המלחמה", שהוא אחד המרכזיים בפרק זה, לא מתאימה לתוכן הפרק, בעולם המושגים הצבאי המקובל. למרות זאת, הפרספקטיבה ההיסטורית המובאת בשערים 8 ו-10, חשובה.

פגמים אלה מתגמדים למול תרומתו של הספר, להבנת העומק של ההיבטים האנושיים, החברתיים והארגוניים של תופעת המלחמה. מכיוון שמדובר בשני כרכים המחזיקים יותר מ-1100 עמודים, ומדובר בספר עיון שלא ייקרא ברצף, אני מניח שהקורא יכול, בעזרת התוכן המצוין, לדלג על פרקים מסוימים בהקשר אחד, ואחר כך לקרוא סדרת פרקים אחרת ברצף נפרד. הספר מוגש לקורא בצורה נהדרת המעודדת קריאה, לצד הרחבות בתחומים שונים, ריבוי תמונות ומפות. לאורך הספר פזורות שאלות לקורא.

הספר "מבוא לתולדות המלחמה" הוא תרומה חשובה וייחודית ברוחב היריעה שהוא מספק לקורא הישראלי. הוא חשוב באופן כללי ובמיוחד לאחר מלחמת התקומה, כאשר צה"ל נדרש לעסוק בסוגיות אנושיות, חברתיות וארגוניות כבדות משקל.